

A Tűz és a Halál arca

PALÁDI ZSOLT

„A harcosok azt mondják, nem a halál a legrosszabb, hanem a hozzá vezető út. Az örök küzdelem azonos az örök szenvedéssel. A véget nem érő háború kísérő: a hideg, a kín, a halálfélelem, felőrlik a lelket. A halál megtörténik egy perc alatt, de a rettegés évekig szorongathat. S a legkegyetlenebb, ami emberrel történhet, ha csonkán, vérezve és kimerülten kell tovább harcolnia.”

Az asztalon már várt a levél, anyám a közepére helyezte, hogy lássam, amikor megjövök. Miután felbontottam a levelet, kisírt szemmel bukkant fel a konyhában. Olyan tekintetet vetett a papírra, mintha egy halálos ítéletet kimondó végzés lenne. Azt hiszem, nem is tévedett sokat. Hát, megérkezett – sóhajtott egy nagyot. Meg – mondtam.

A behívó parancs nem ért váratlanul, hiszen a háború már harmadik éve dühöngött Keleten és Nyugaton egyaránt. Nyugaton az állóháború befejezhetetlennek tűnt, és ha az újságok propaganda szövegei helyett a hazatérő német katonák beszámolóira hagyatkoztunk, akkor érezhetettük, hogy a front bemerevedett. Nem a német katonák kitartásán és hősiességén múlt a siker, hanem azon, hogy a franciáknak és az angoloknak rendkívül sok volt a tartalékuk. Emberben, hadianyagban és élelemben egyaránt, ezért aztán az áttörés minduntalan megakadt. Az orosz frontról ellentmondásos híreket hallottunk, annyit tudtunk, hogy három véres év után az elcsigázott és sokszor rosszul felszerelt, hiányosan ellátott oroszoknak sincs nagy kedvük harcolni. De katonák bőven álltak rendelkezésükre, a hatalmas ázsiai területek ontották az utánpótlást.

Ennek ellenére, ha keresztűzbe került az ember és az élete forgott kockán, mindenki úgy küzdött, mint az oroszán. Hiába lett egy éleltre elege az orosz muzsáknak a cári politikából, a harcfronton senki sem kérte ki a véleményét, és ha a szuronyrohamban szembe találta magát vele a magyar katona, az orosz ugyanúgy védekezett, mintha fanatizálva volna.

Elkeseredetten és elszántan.

Nem voltak illúzióim: a túlélésre csekély esélyeim vannak. Ha meg tudom ragadni ezt az esélyt, hát megragadom. Bár a szecessziós melankólia és az adys pesszimizmus engem is megkísértett, a halál nem vonzott. Fialtam, meg akartam ismerni a szerelmet, meg akartam ismerni egy női test melegét, már csak Imola miatt is. Imola volt az én szépséges ideálom. Nem sok reményt tápláltam iránta, akadtak már nálam talpraesettebb kérői. A háború miatt azonban minden a feje tetejére állt, és sokszor csak annyi kellett, hogy éppen te maradj életben, és a legszebb lányok is feléd kacsintottak. Egészségtől kicsattanó, jóképű, szép szál legények maradtak ott a fronton, mások viszont, akiknek egyetlen erényük az volt, hogy megúszták a frontszolgálatot, kedvükre válogathattak a szép lányok között.

Imola nem lakott messze tőlünk, ötpercnyi sétával a házuk előtt állhattam, az iskolában azonban csak távolról csodáltam. Néha megszólítottam, de odaig nem merészkedtem, hogy elkísérjem, vagy közös találkát beszéljek meg velem. Távoli csodálójaként tisztelt engem, amelyből jó néhányat számon tartott, s akikkel különösképpen nem kellett törődni, csak úgy dongták őt körül, mint illatos rózsát a méhek. S éppen annyit is törődött velünk, mint az a tökéletes virág.

De Imolával nem lehetett betelni. Arca olyan harmonikus nyugalmat sugárzott, hogy ha ránéztél, rád is átragadt a nemes derű. Klasszikus nőies szépség volt, amilyeneket Rafaello is festett. Az egyik ajka néhány milliméterrel előrébb állt, mint a másik. Emiatt nem volt nevezhető tökéletes szépségnek. Aranyló búza haja, hidegkék szeme és egyenes vonalú orra olyan összhangot képezett, hogy az ember órákig belefeledkezhetett gyönyörű arcának látványába.

Másnak ígérkezett el, egy korombéli fiú hódította meg, és már az ő gyűrűs mennyasszonya volt. Békeidőben nem is lett volna kérdéses, hogy hozzámegy. A háború azonban megkérdőjelezte mindent, a jövő teljesen bizonytalanná vált. Hamarosan meg is tudtuk, hogy mennyire.

A vonat elindult és a csapat elfoglalta a helyét, mellettünk suhant el a galíciai táj, Oroszország felé tartottunk. Gondolataimba merülve igyekeztem arra koncentrálni, mit tanulhatok a háborúból. Ha őszinte vagyok magammal szemben, mindig is egy kicsit koraérettnek éreztem magam. Nem kedveltem kortársaim ugrató, bizalmaskodó hangnemét, és szerettem visszavonulni a társaságtól.

A rövid gyakorlat után már ássuk is magunknak a gödröt a földbe és várjuk a szuronyos rémet, az orosz katonát. Vajon a saját halotti gödrünket ássuk most? Tudjuk, az ellenség közeledik, egy hatalmas ország rengeteg népe, amelynek ereje felülmúlja a miénket. De mint mondják: „a magyar katona a legjobb katona a világon”. Az újságok azt harsogják: „mit nekünk a muszka, bakáink elszántasága és harckészsége feltartóztatja az ázsiai

tengert”.

Mi nem érezzük ekkora hősnek magunkat. A túlélés körül forog minden gondolatunk. Semmi más nem számít, azok a fogalmak, amiket eddig tiszteltünk, mint a haza, a szerelem vagy a hivatás, mind olyan távoliak... Semmi hasznát sem vesszük most azoknak az ismereteknek, amiket az iskolában vertek belénk, nem vesszük hasznát sem a latin decilinációknak, sem Tacitusnak, sem a Thalésznek. Egy doboz babkonzervre többet gondolunk, mint a sokat emlegetett szellemi táplálékra. Tudtuk, itt a halált gyakrabban osztják, mint a jutalmakat, és lélekben mindannyiunknak fel kell készülnünk rá. Lassan vigaszt találtam abban a gondolatban, hogy a mogorvaság, a lemondás, a melankólia és a halálközelség környezete jobban vonz, mint a harsány viccelődés. Itt alkalmam lesz megfigyelni a halál különböző formáit. Ha azt játszom, hogy megfigyelem, hányféleképp képes lecsapni a halál, talán elterelem a figyelmem arról, túlélem-e ezt a napot, vagy sem. Lelkesedés? Hol van már az! Én már akkor rosszat sejtettem, amikor jól öltözött, kicsattanó egészségű fiatal emberek vonultak fel a napfényes utcán, a háborút ünnepeelve. Mennyi naiv fiatal! Azt hiszik, a fronton majd hőssé válnak? Hogy alkalmuk lesz véghezvinni valami nagyszerű dolgot? Egy hét sem telik el a lövészárokban, és rá fognak jönni, mennyi köze van a magasztos érzésekhez az állóháborúnak.

Számodra már akkor véget ér civilizáció, és már akkor leszámolsz az emberhez méltó körülményekkel, amikor elhelyezkedsz a lövészárokban. Ha szakadatlanul zuhog az eső, még csak magunk fölé húzunk egy rossz ponyvát, de mindez nem véd meg az átható nedvességtől, az eső feláztatja a talajt és a sárban tapicskolunk. Beásva, mint a vakondok, úgy kandikálunk kifelé, de vigyáznunk kell, nehogy észrevegyék a sisakunk tetejét. Mindannyiunkat figyelmeztettek, pipára vagy cigarettára gyújtani a legveszélyesebb cselekedet lenne. Azonnal leszednének a túlsó oldalról. Pedig a cigarettának meglenne az az áldásos hatása, hogy elnyomja az éhséget. Frontvonalban ez nem kis előny. Egyszerre csak egyfelé kell figyelni, a korgó gyomor nem köti le az energiánkat. Hisz az ellátmányunk sem épp a leglaktatóbb. Répafőzelék, daraleves, puliszka, no, ezzel töltsd meg a gyomrod! Jó lenne rágyújtani, amikor csak a kedvünk tartja, ez oldaná a bennünk lévő feszültséget is.

Ami fronton történik, az minden képzeletünket felülmúlja. Nem számítottunk arra, hogy a modern haditechnika ennyit fejlődött. Hiszen békeidőkben csak nagyapáink beszámolóira hagyatkozhattunk. Ők pedig legfeljebb csak a 48-as forradalomban vettek részt, ahol ahhoz képest, amit mi tapasztaltunk, még lovagias harcok, szemtől szembeni csaták során ütköztek meg az ellenséggel. De a géppuska, a lövegágyú, a mérges gáz alattomos ereje számukra még ismeretlen volt, és mi sem számoltunk ekkora veszteségekkel és brutalitással.

Az első bevetés során már megismerjük, mi vár ránk. Ahogy megszólalnak az ágyúk, mintha az ég nyílt volna meg... A tüzérség iszonyú erővel zúdul az ellenségre. A levegő megrázkódik, és mintha megrendült volna a föld alattunk, mindenütt tüzes nyílások keletkeznek rajta. A torkolattüzek, a robbanó gránátok szinte nappallá varázsolják az éjszakát. Ágyúk és tarackok dörgése, repeszgránátok sikítása szabdalja fel a levegőt, döng a föld, megremeg minden inunk szála, idegeink felmondják a szolgálatot. Dohártyánk állandó támadásnak van kitéve a hangzavartól.

Rohamra indulunk. Most már az oroszok is válaszolnak. Az orosz gránátok egymás után vágódnak be közénk, szétfröccsen a tűz és repeszdarabok szóródnak szerte, szemünk sarkából még látjuk, amint emberi testeket robbantanak szét. Némelyeket egyenesen kettévág a gránát, másoknak a végtagját tépi le. Egy embernek mindkét lábfejét letépi, és a csonkokon fut tovább. Egy másik nekirohan egy spanyollosnak és a tüskés drótok leszakítják a kézfejét. Aki a drótkadályokban megakad, azt kíméletlenül legéppuskázzák. Mindegy, csak előre, nincs más választásunk. Így is, úgy is a véletlenül múlik, hogy életben maradunk vagy sem, a vakszerencse dönt a sorsunkról. Ha hátrafordulunk, a hátunkba kapunk egy gránátot vagy egy lövést. A géppuska is felüvölt, még több véres cafattá lött hullát hagyva a terepen.

Néhány egészen siheder legény hanyatt vágja magát, és sírva gömbölyödik össze a földön. Senki sem törődik velük, majd végez velük az ágyútűz. Most már előttünk is zárótűz, mögöttünk is zárótűz, be vagyunk kerítve, el kell érnünk az ellenség vonalát, minden áron. Kegyetlenül csépel közben minket az ágyú és a géppuskasorozat, de végül mégis odaérünk.

Nem hittük volna, hogy ez a pillanat is elérkezik. A századnak legalább a fele ottmaradt, nem vagyunk számbeli fölényben, de nincs más hátra, mint nekiugrani az ellenség nyakának és csépelni, ütni, vágni, lehetőleg másodpercek alatt. Kiszemelem a géppuskást, s hogy ne legyen több alkalma sorozattal leszedni minket, nekirontok. Megpróbál védekezni hosszú pengéjű kését, de gondolkodás nélkül, egy lendülettel a mellébe állítom a szuronyomat. Amilyen hirtelen csak lehet, kirántom belőle a szuronyt és a géppuskás társát is leszúrom. A többi magyar is vad kézitusában méri össze az erejét az oroszokkal. Most aztán ölni, ölni és ölni! Szúrd és vágd, ahol éred! Már nem vagyunk emberek, állati módon viselkedünk, úgy, ahogy az ösztöneink diktálják. Ordítás, jajgatás, halálhörgés... Minél gyorsabban ölni, nehogy alkalmuk legyen visszalőni, visszaszúrni, és ez a végül hatékonynak bizonyul. Az oroszok árkában egyetlen élő sem marad.

Száz métert haladtunk előre a galíciai mezőn. De a visszavágás nem késik soká. Az ellenség feltöltötte a sorait és igyekszik pótolni a veszteségeket. A tüzérségük nem szenvedett csorbát, és ezt mi is hamarosan megérezzük.

Három nap és három éjjel egyfolytában lőnek. Egy perc nyugtunk nincs,

a kimerültségtől kóvályogva tántorgunk a lövészárkainkban. Egyetlen kívánságunk van: aludni, pihenni. Akad, akinek sikerül néhány percre, hátát a lövészárkok falának döntve elbóbiskolnia. De amikor az árok szélén csapódik be az ágyútűz, lehetetlen nyugodtan aludni.

A harmadik nap éjjel aztán megtapasztalhatjuk, milyen az ellenséges roham.

Rakéták szállnak a magasba, géppuska kattog, srapnelek szóródnak szerteszét, az egész állandó kavargásban nem értjük egymás szavát, megszakadt az összeköttetés a vezetéssel. Az oroszok áradatként öntenek el minket, újra és újra rohamoznak. A becsapódások egyre közelednek, elképesztő veszteségeink vannak. A füsttől és a ködtől alig lehet látni az ellenséget, először vaktában lövöldözünk. Két bajtársam folyamatosan kaszálja az ellenséget a géppuskával, de ez mégsem elég ahhoz, hogy megállítsa őket. Végül óriási veszteségek árán, de elérik az arcvonalainkat. Amíg lőszerünk van, addig lövünk, majd elkeseredett tusa kezdődik. Ami zajlik, inkább tűnik kocsmai verekedésnek, mint katonai akciónak. Amíg lőszerünk van, addig lövünk. Később már szuronyokkal és ásóval hadakozunk. Gyalogsági ásóval vágom ketté egy bevetődő orosz fejét. Zsákként hullik le mellém. A folyamatos öldöklésben végre arra eszmélünk, hogy a következő hullámban már nem érkezik senki. A támadásuk elakadt.

A következő napok viszonylagos nyugalomban telnek. Néhány tartalékos század érkezik az olasz frontról. Soraikban földijeimre akadok, és egy fontos ismerősre, Imola vőlegényére, Csizmadia Zoltánra. Kedélyesen elbeszélgetünk, mintha csak otthon volnánk. Fényképet is mutat Imoláról. Nagyot dobban a szívem, amikor meglátom a gyönyörű lányt.

Am egy borongós februári napon a vezérkar jónak látja, ha megbolygatja az oroszok látszólagos nyugalalmát. Előtte napokig esett az eső, és úgy gondolták, ez talán megviseli a védekező csapatokat. Hogy minket is megviselt a cudar időjárás, az kevésbé érdekelte őket, elvégre „a magyar katonának nincs párja, mint az acél, olyan stramm”. Így hát támadnunk kell. A döntő pillanatban, mielőtt megindulunk, mindannyiunkban felsejlik egy pillanatra, talán itt van a vég. De nincs időnk gondolkodni, a tisztek minél gyorsabb, meglepetésszerű és elsöprő rohamra ösztönöznek minket.

A nagy hajrával megindult támadás gyors ütemben hömpölyög előre. Kattog a gépfegyver, csattognak a puskák, tüzérségi tűzzel kísérvé. Csizmadia mellett futok.

Kellemetlen kötelesség – villan agyamba hirtelen, mikor az oroszok kilövik mellőlem a bajtársamat. A lövedék hátulról érte, és még szemem sarkából láttam, ahogyan egy másodpercig vigyázállásba merevedik, majd egyenes tartással a sárba vágódik. Akkor már tudtam, hogy vége, aki így dől el, az nem kel föl többé. Jó tizedmagammal vágatok vissza a lövészárkba. A megmenekültek riadt tekintetével vágódunk le a kemény földre. Ennyien

maradtunk meg a századból. Ezen a napon kiválasztottnak érezhettem magam.

A hosszan tartó eső feláztatta az amúgy is porhanyós talajt, a halottak szinte belefúródtak a földbe, eggyé váltak velem, mellettük a szemerkélő eső karikákat rajzolt a kis tócsákba. Elviselhetetlen volt az a gondolat, hogy egy belső, földalatti erő egyszerűen beszippantja a halottainkat és sebesültjeinket, márpedig ez volt az érzésem. És nemcsak nekem, mindannyian fiatalok voltunk, egyszerű sorból származtunk, az ilyen emberek körében néha az elszabadult képzelet sugallja a tetteket. Hogy is gondolkodhattunk volna másképp, mikor az állandó kartácstűz és a röppenő szilánkok kavargása pokolbéli táncra emlékeztetett! Az ágyúk egyhangú moraja a megdörrenő eget is túlzengte, s ha néha egy villám csördült a viharban, a parasztfiúk még a lövészárkok biztonságában is összerendeztek. Innen véletlenül sem bújt ki senki, ha már egyszer eljutott – akár csúszva is – idáig. Hősködni nem volt érdemes. Egyszer – kísérletképpen – meglengettünk egy katonakabátot az oroszok előtt. Egy perc alatt szitává lyuggatták a srapnelek.

Kellemetlen kötelesség – csusszan át a felismerés végleg agyam tudatos tartományába. Nem bújhatok el a gondolataim elől. Régóta ismerem Csizmadiát. Egy városban laktunk, ugyanabban az utcában. Együtt töltöttük gyermekkorunkat, tagjaként a Szilfa utca kölyökbandájának. Később is gyakran találkoztunk nagyobb társaságban, vasárnaponként, külvárosi mulatókban. Nem voltunk barátok, már csak Imola miatt sem, hiszen én korábban illetlenül nagy szemeket meresztettem friss mennyasszonyára, aki mellől a háborúba ment. Annak idején nekem is tetszett a lány, de félreálltam. Sohasem váltam hőssé, még itt, a háborúban sem. De most talán ütött az igazság órája – fordul meg a fejemben. S rögtön jött a másik gondolat: ezt nem szabad. Megcsóváltam a fejem. De végül mégis odacsörtetek a hadnagyhoz.

– Hadnagy úr – lihegem – hadd menjek ki az árokból. A bajtársamat sebesülés érte.

– Megőrült, Bíró – próbál erélyt mutatni a tiszt az éktelen zaj közepette. – Maga kiképzés óta ilyen értelmetlen. Meg kell várni, amíg lecsillapodnak. Utána pedig minden percben várhatjuk a rohamot.

Nagyjából erre számítottam a korlátolt hadnagytól. Hiszen ha meg tudná érteni az emberi érzelmeket, nem lenne hivatásos katona. Nem mintha érdekelt volna a véleménye, de – én mindenestre szóltam. Ha már csinállok valamit, úgy csinálom, hogy a dolog tökéletesen rendben legyen.

Egy ugrással kint termek a lövészárkon kívül, s mire észbe kapna az orosz, már újra vízszintes helyzetbe kerülök. Inkább csúszok, mint mászok előre, araszolgatva haladok a nehéz sárban. Senki sem követ, csak egy – inkább kötelességszerű – üvöltést és egy hosszabb káromkodást hallok a

hátam mögött. Mondtam már, hogy nem voltam hős, így nagyon nehéz feladatnak látok, amikor a bajtársam testéhez – vagy talán már teteméhez – érek. Egy kissé ki kell emelkednem, hogy használjam a szememet – holott a szemhéjamra is vastagon rátapadt a sár, akárcsak az arcomra – hogy felmérjem a helyzetemet. A hátamra veszem a sebesült Csizmadiát, amivel kockáztattam, hogy felemelt kezemet eltalálják. Megdöbbenésemre, mihelyt világossá vált odaát, hogy mit akarok, elhallgattak a fegyverek. Egy orosz tiszt bizonyára távcsövén követte a fejleményeket. Mégiscsak van emberség az oroszokban is.

Hogyne lenne, hisz ott ugyanolyan emberek harcolnak, mint itt!

Elértem a célomat, nem érhet szemrehányás. A bajtársam testét sikerült megmentenem, méltó temetést fog kapni. Más kérdés, hogy ha megúszom a háborút, és elnyerem Imola kegyeit, akkor is örökre üldözni fog a lelkiismeret, hogy egy másik ember halála árán váltottam meg a boldogságot.

A csata azonban tovább zajlik, nem bajlódhatok azzal, hogy kiderítsem, életben maradt-e Csizmadia vagy sem. Ahogy a rajvonalhoz érek, újra felugat egy géppuska. Nincs megállás, a harcban nincs szünet. Egész nap kemény harcot vívunk az oroszokkal. De végül az előőrüket visszaszorítjuk a majorból és elfoglaljuk a falu előtti kis gazdaságot. A jobbszárnyunk a tüzérségi tűzben és az állandó karabélyesőben is eléri az első apró, szegényes viskókat.

Végre kiverjük az oroszokat állásaikból! Megnyílt az út a közeli kisközség, Volodka felé! Az oroszok futnak előlünk, a helységet már korábban elhagyták a lakosai, felmálházva állatokkal és élelemmel. Mikor a kopár és kihalt városba érünk, a lakosok már elmenekültek, csak néhány csontig aszott kóbor kutya szegődik mellénk, aztán azok is szűkülve odébb állnak. A tüzérségi tűz mély nyomokat hagyott az épületeken. A pusztulás és az enyészet szaga terjeng, amerre járunk. Benézünk néhány házba, a szegénység nyilvánvaló jeleit tapasztaljuk, a viskókban ócska bútorok, állatok nyomai, kemencepadkára terített bőr. Ezen tegnap még aludhattak.

Míg házról házra vizsgálódunk, tűz alá vesznek minket. Nem volt időnk fedezéket keresni, néhányan otthagyták a fogukat, de én még be tudok futni egy fal mögé. Oszlopról oszloppra, mélyedésről mélyedésre haladok előre, lopakodva közelítem meg a tűzfészket, egyre közelebb merészkedve a veszedelmes szervezkedés tanyájához. Néhányan velem tartanak. Jelezzük egymásnak, amennyire csak a csetepatéban tudjuk, hogy megkerüljük őket. Így is történik, a hátukba kerülünk, és kiugorva a fedezékből, egyszerre vesszük célba az embereket, mielőtt fel tudnának ocsúdni. Egy időben sütjük el a puskáinkat, mikor meglátjuk őket a zsákok mögé húzódva. Nincsenek sokan, mind a négyet leszedjük.

Feltűnik nekünk két futó katona, akik társaik halála után megpróbálnak

elmenekülni. Egy omladozó épület felé közelítenek. Átugranak a ház belsejében támadt hatalmas lyukon, mint egy sáncon. Lövünk rájuk. Fedezékbe vonulnak és viszonozzák a tüzet. Eltalálnak egy magyar katonát. Kiugranak az omladék mögül és tovább rohannak. Az egyik bajtársunk gránátot hajít utánuk, és sikerrel jár. Odarohanunk a robbanás helyére, az egyik már halott, a másik üvöltve fogja a véres lábát, pontosabban a lába helyét. Combtöből leszakadt a lába. A hadnagyunk irgalomból pisztollyal végez vele.

A hátrahagyott partizánok tevékenységének még nincs vége. Fedezékből egy kamasz fiú tüzel ránk egy kézipuskával. „Leküzdjük az akadályt.” A következő háznál egy hároméves gyereket szorongató anya bújik meg. A gyerek sír. Tisztjeink ordítanak. Keresik a rejtőzködő gerillát. Gerilla nincs, csak egy kistermetű kutya ront ránk a válaszfal mögül. Az egyik tiszt lábába kapaszkodik, mire ő a bajonettjéhez nyúl és egy mozdulattal lemetszi az eb fejét a törzséről. A koponya a földre esik. A gyerek elhallgat.

A falu szélén végre egy barátságos családra akadunk. Ők valószínűleg a legszegényebb muzsikok közül kerültek ki, akiket még jobban megviselt a háború, a szülők tőlünk könnyörögnek egy kis kenyeret. Kislányuk is barátságosan mosolyog. Könnyörögve fordulnak felénk. Élénk gesztusaik elárulják, éhesek és szomjasak. Az ellátmányból előkerül az ásványvíz és némi csokoládé. „A nép” hálálkodik. A kislány felbátorodik és odamegy az egyik katonához. Az leereszti a fegyverét és elemőzsia után kutat a zsákjában. Hirtelen puska hangja hasítja fel a csendet. A szívélyes katona már véresen fekszik a földön. Ordítózás, hatalmas hangzavar, végül az egyik katonánk egy nagyhatású aknával semmisíti meg az ellenséget. A család összekapaszkodik, együtt sírnak, biztosak benne, hogy most végzünk velük. De nem tesszük, nem ők tehetnek róla, hogy orvlövészek rejtőztek a közelben.

Már az egész falut átfésüljük, csak a templom van hátra. Nem feltételezzük, hogy pont a templomban rejtőzik el valaki, de jobb az óvatosság. Ketten hatolnak be az épületbe, a fal mellett kúszva kémlelnek körül. Úgy látszik, fellélegezhetünk, a gerillák valószínűleg elmenekültek. A biztonság kedvéért azonban tovább vizsgálódnak mindig új fedezéket keresve. És igazunk van! Az oltár védelmében, a kereszt mögött egy fegyveres férfi rejtőzik, és pisztolyából lövést ad le az egyik katonára, de célt téveszt. A katona egy modern, hasonló célokra kifejlesztett aknavetővel szétlövi az oltárt, mögötte a gerilla holtan rogyik össze. A keresztről a megfeszített és agyonkínzott, csontig lesoványodott alak, a Megváltó Krisztus is lehullik a porba.

Mennyi gerilla rejtőzött ebben az átkozott kis porfészekben! Megdolgoztatott minket a muszka.

A városka elfoglalása után a minket követő felcserektől megtudom,

már nem segíthettek Csizmadián, tüdőlövést kapott és negyedórán belül meghalt. „Jobb is volt úgy szegénynek” – mondja az egészségügyis.

Az oroszok újabb támpont mögé húzódnak, a falun túl egy hosszú dombhát kínálkozik nekik védműként. Felfejlődünk a harchoz. Az ágyúk végigsöpörnek a támpontukon, majd gyors rajtot véve nekirohanunk az oroszok.

Az orosz állás ontani kezdi a tüzet, gránátok zuhognak közénk és osztják a gyors halált, golyók fütyülnek el mellettünk. Irtózatossá válnak a tüzek, haladunk előre, ahogy lehet. Néhány bátrabb, szökellve, a többség kúszva, egyre közelebb és közelebb kerülünk a védvonalukhoz. Átkaroló művelettel lassan bekerítjük őket.

A rohamszázad oldalt rést üt az arcvonalukban, és az ellenséges géppuskafészeket kifüstölve tör előre. A magaslatnál azonban megtorpan a támadás. Az oroszok most nagyon pontosan lőnek és egyenesen zárótűz alatt tartják a töltés előtti terepet, lehetetlennek látszik az áthatolás.

Még egy utolsó nekirugaszkodás! Látom, Illényi felemelkedik a földről, és bátran nekivág az utolsó ötszáz méternek. A honvédek követik a példáját.

Jobbra-balra halottak fekszenek, néha egymáson is, keresztül-kasul. Szaladunk, hogy minél előbb kikerüljünk ebből a borzalomból. Kéz- és láb nélküli emberek fetrengenek a vérben, van olyan, akinek leszakadt az arca, másnak pedig a lába vagy a keze hiányzott, egy katonának pedig a feje teljesen összeégett.

Oldalra szaladok, ahol valami árkot láttam. Beleugrok a mélyedésbe és lihegve az árok oldalának dőlök. Nem is néztem körül. Fegyverem már nincs, az ugrás közben elhajítottam, nehogy a szuronyom belém döfödjön. Most egy kicsit fellélegezhetek, de felpillantva láthatom, hogy nem vagyok egyedül. Egy orosz baka szegzi rám a fegyverét. Lassan, megadóan felteszem a kezem és olyan könyörgő tekintettel nézek rá, ahogy csak tőlem telik. Nem lő azonnal, és reménykedni kezdek, hogy talán megkegyelmez nekem. Bár a helyzet igen éles, nem tudtam, a helyében mit tettem volna. Alighanem a törömet használtam volna, ha testközelbe kerültünk volna. Az is eszembe jutott, hogy a kézitusa során mi sem ejtünk foglyokat. Ennek az oroszoknak semmi oka megkímélni engem. Ádáz ellenségek vagyunk. Mégis időt nyertem azáltal, hogy nem intéztem el rögtön. Ezt kihasználva mozgósítom szegényes orosz szókinccsemet, ami az itt töltött néhány hónap alatt ragadt rám a helyiektől és megszólítom.

– Állj meg, bajtárs! Ne csináld!

Néhány kezdetleges orosz mondat elbizonytalanítja. Tovább kísérletezem.

– Tudsz franciául? – kérdezem váratlanul. Valami derengett bennem, hogy tanulják az iskolában. Reménykedtem benne, hogy azok közé tartozik, akik megfelelő neveltetést kaptak.

– Igen – bólint bizonytalanul.

– Hadd magyarázzam meg – kezdem óvatosan. – Otthon családom van, hazavárnak, anyámnak én vagyok az egyetlen fia, belehalna a bánatba, ha halálhíremet kapná. Ha lelősz, egy katonával kevesebb lesz odaát, de akkor is kevesebb lesz, ha foglyul ejtesz. Megadom magam, és esküszöm, hogy nem fogok harcolni a hadseregetek ellen. Azt csinálom, amit mondasz, csak adj át a tieideknek.

– Az nehéz lesz – mondja még mindig bizonytalanul. – Azt sem tudom, merre vannak a csapataink.

– Jól összekeveredett minden – válaszolom. Ez jó jel, hogy társalogni kezdünk. – De hamarosan helyreállnak a vonalak. Ha kiderül, hogy ez a földszáv a magyaroké, akkor te leszel a foglyom, én megvédelek, ígérem. Ha pedig még ti vagytok itt, semmit sem veszítesz, ha átadsz a tisztjeidnek.

– Nem bánom – bólint az orosz. Megkönnyebbülten sóhajtok. – Várjuk meg, míg elcsitul a vész. Aztán majd meglátjuk, mit tegyünk.

– Jól döntöttél, bajtárs – erősítem meg. Nem eresztem le a kezem. – Meg tudjuk beszélni a dolgokat, ha akarjuk. Nekem személy szerint semmi bajom veled. Sőt, az orosz néppel sincs semmi bajom. Idehoztak engem is, mint téged. Nem szükséges, hogy megöljük egymást, legalábbis addig nem, amíg nem kényszerítenek erre.

– Valóban nem. Bár nem vagyok biztos abban, hogy te is így döntöttél volna a helyemben.

Jobbnak látom, ha megkerülöm a kérdést.

– Úgy látom, elcsitul a csatazaj. Vajon visszavonultak a mieink?

– Kockázatos lenne ellenőrizni. Hamarosan beáll a sötétség. Meglátjuk, mire virradunk – szól az orosz.

Nem kecsegtet valami sok jóval az a lehetőség, hogy egy ellenséges katonával kell töltenem az éjszakát. De ha már így alakult, meg kell bízunk egymásban. Talán megismerhetnénk egymást.

Váratlanul ő kezdeményez.

– Most már leeresztheted a kezed. Nem tarthatod fenn egész este. Egyelőre itt tartom magam mellett a puskát, a térdemnél. Remélem, nem fogsz semmi ostobaságot csinálni.

– Abban biztos lehetsz. Nem vagyok hőstípus.

Az éjszaka viszonylagos nyugalomban telik, egyikünk sem mer elaludni, a zsebemben találtam egy kis kenyeret, azt megosztom az oroszral. Így mindketten csillapíthatjuk az éhségünket.

Reggel még tart a tűzszünet. A lövészgödör ugyan meglehetősen biztonságot nyújt, mégis félve dugom ki a fejemet, hiszen bármely oldal mesterlövészei felfigyelhetnek rám. De ez a feladat természetesen rám hárul mint fogolyra.

Az oroszok vagy egy kilométert haladtak előre. Feltartott kézzel jövök ki

a gödörből. Most már az ellenség foglya vagyok. Így legalább biztonságban érezhetem magam.

A következő napokban megismerem Boriszt, azt a katonát, aki elfogott. Megmutatja a felesége és a kisfia fényképét. Mivel az előnyomulás megakad, alkalmunk nyílik beszélgetni. Mindig nem lehet öldökölni.

– Ami azt illeti, jó lenne már hazajutni – mondom. – Nem látom értelmét ennek az esztelen pusztításnak. Már harmadik éve gyürkőzünk egymással és semmire sem jutunk. Jobb lenne, ha a nagyhatalmak békét kötnének egymással és megegyeznének a saját érdekeik szerint.

– De mindegyiknek más az érdeke és egyik sem enged a hatalmából. Ilyen a kapitalista országok természete. Ha véget ér a háború, előbb-utóbb kezdődik egy újabb, mert akik a népet kormányozzák, nem tudnak a mohóságuknak parancsolni. Csak ha egy új világrend születik, akkor lehet majd kiküszöbölni a háborút.

– Milyen új világrendre gondolsz? Én nem tudok elképzelni olyan új világrendet, ahol ki lehetne békíteni a németet és franciát.

– Ebben a rendszerben nem is lehet. Csak akkor, ha eltűnnek a nemzetek közötti különbségek.

– És azt meg hogy képzeled? Hogyan tűnhetnének el, mások a szokásaik, más a kultúrájuk, nem is beszélve, mennyire mások a politikusaik érdekei.

– Éppen erről van szó. Az új világrendben eltűnnek a különbségek. Nem lesz különbség a nemzetek között, mert minden ember azonos szinten fog élni, és ugyanolyan lesz az élete. Persze megmaradnak bizonyos szokások, de az egyik országban ugyanolyan lesz a rend, mint a másikban. Nem lesz értelme németről vagy franciáról beszélni, mert mindenki egyenlő lesz, minden országban. Mindegy lesz, melyik országban élsz, mert az uralkodó osztály is ugyanaz lesz mindenhol, vagyis a munkásosztály. Ez lesz akkor, ha világszerte győz a kommunista forradalom, ami elkerülhetetlen.

– Hallottam már Marxnak erről az elméletéről, de meglep, hogy te ennek a híve vagy. Iskolázott ember vagy, és valószínűnek tartom, hogy nem a legszegényebb családból származol.

– Valóban, apám hivatalnok volt, anyám pedig tanítónő. De az osztályok közötti különbségek Oroszországban olyan nagyok, hogy ha csak az ember nem vak és érzéketlen, szemet szúr neki, hogy élnek a szegények. Meg aztán a változás a módosabbak érdeke is, hisz a tömegek előbb-utóbb úgyis fellázadnak. Akkor pedig már inkább mi álljunk a forradalom élére, és úgy alakul minden, ahogy szeretnénk. A cári elnyomás nem tarthatja magát sokáig, az orosz nép nagyon elégedetlen. De én olyan világot szeretnék, ami igazságos.

– Lehet egy olyan világot kiépíteni, ami teljesen igazságos? Vagy csak úgy lehetne, ha mindenki egyforma lenne? De lehet-e mindenki egyforma?

– A kommunizmus alatt mindenki a szükségletei szerint vehet a javakból,

és azon felül nem is fog venni. Csak annyit vesz a kenyérből, amennyivel csillapítja éhségét és csak úgy ruházkodik, mint a többiek, cicomák nélkül, hiszen belátja, hogy egyik ember sem különb a másiknál. Nem lesz luxus és nem lesz fényűzés, senkinek. Mindenki megmarad a szerény keretek között és megelégszik azzal, amit a kommunizmus adhat.

– Már megbocsáss, de ez elég naiv elképzelés. Hogyan lehetne lebeszélni az embereket az igényeiről? Én például szeretem a jó színházat, de a jó színészeket meg is kell fizetni. És szeretek puha fotelben olvasgatni. És klasszikus zenét hallgatni fonográfról. Igénytelen környezetben nem lehet élvezni a szépirodalmat. Ahogy egy kis szükségletben sem érvényesül a zene, ahhoz tér kell. Én nem tudnék lemondani a polgári életmódról, a porcelán edényekről és tákról, a fehér abroszról, a szép bútorokról, tárgyakról. Imádom a szecessziót. Te nem?

– Nem! Polgári csökevény, az egész díszítettség, a divat, a jó öltözködés, felesleges, egy hanyatló osztály kapaszkodása és önzése! Az új rendben mindent a praktikumnak kell megszabnia! Ez a túlfinomult polgárság halomra lövi egymást a háborúban és a helyüket majd az erős munkásember foglalja el, akinek már eddig is meg kellett volna határoznia a történelem menetét.

– A műveltség is fölösleges, polgári csökevény netán? Hogy válnak majd ki az egyforma emberek közül a Goethék, a Schillerek és a Mozartok?

– Mire mentél Mozarttal és Goethevel, amikor ebben a sárban dagonyáztál, mire mentél velük, amikor vérben áztattad a szuronyodat, hogy egyáltalán életben maradj? És mire mentél velük a menetgyakorlatok alatt? Kaptál külön adagot a táborigényházban, mert fel tudtál idézni egy Schiller verset?

Beláttam, nincs értelme vitatkozni. A polgári kultúra a szemünk láttára omlott össze a háborúban. Én mégis sajnáltam ezt a kultúrát, és ha jönne valami új, mert nyilván valaminek jönnie kell, ami megszünteti a nemzetek áldatlan vetélkedését, ami újabb háborúhoz vezet, akkor olyannak kellene jönnie, ami a polgári műveltségből és az életformából megőrzi valamit. Ami megőrzi a jót, megőrzi azt, amit már megszoktunk. A napfényes körüli sétákra, Duna-parti promenádra, a kerti fák alatti olvasgatásokra és színházi előadásokra gondoltam, és azon töprengtem, miért és hogyan mehetett tönkre mindez, amikor mindenki elégedett volt vele? Sőt, sokaknak annyira unalmasnak tűnt a béke, hogy örültek a háborúnak, boldogan sóhajtoztak: végre történik valami izgalmas.

Miután többet beszélgettem Borisszal, másképp kezdtem látni a világot. Igazat adtam neki abban, hogy a hatalmi elitek, ahogy ő nevezte, a burzsoázia önzése vezetett a világháborúhoz. Hiszen a kisember, a tanító, a cipész, a fűszeres aligha akart öltre menni egy másik nemzet fiával egy darabka földért. Ahogy a fiát sem akarta harcba küldeni emiatt. Kinek állt érdekében mindez? Talán azoknak, akik gyarmatokat akartak szerezni Afrikában, vagy akik féltették a gyarmataikat az új, feltörekvő

országoktól. A fegyverkereskedőknek és gyártóknak, az acéliparosoknak és az élelmiszerforgalmazóknak, akik minden szemetet meg tudtak etetni a katonákkal. Ők tovább gazdagodtak, mi pedig minden nap kockára tettük az életünket. Azt is hallottam, hogy a világvárossá nőtt Budapestet olyan szegény emberek építették fel, akik gyakran húszasával zsúfolódtak össze egy szobában. Az újságokban is írtak a tömegszállásokról és az egészségtelen pincelakásokról, és azt is írták, hogy ezeknek a munkásoknak a gyermekei alultápláltak. Mi porcelán étkezészetetekből ettük a gőzölgő húslevest, és mindig kétfogásos ebédet ettünk, de nem csak számos munkásembernek, hanem a napszámosoknak, a töredékkelkes parasztoknak és a földnélküli zselléreknek sem jutott hús az asztalára, legfeljebb krumpli, vöröshagyma vagy puliszka. Igazságosak ezek az ellentétek? Nem! Nem szabadna ekkora különbségeknek lenniük az emberi sorsok között. Borisz azt is elmesélte, milyen örütségeket hajthatott végre Raszputyin, a cári család védenca, és hány embert küld a cári elnyomó rendszer a zord éghajlatú Szibériába, hogy aztán ott haljanak meg, csupán azért, mert igazságot akartak a szegények számára is. Borisz váltig hangoztatta, ez nem maradhat így, s magamban igazat kellett adnom neki. A háború előtt még eszelős felforgatónak, zavaros elméjű terroristának gondoltam volna, de azóta annyi szörnyűséget láttam, hogy beláttam, ez a világ megérett a változásra. Csak a módszereit nem helyeseltam, hiszen úgy láttam, nem tudja másképp elképzelni a változást, csak a polgári kultúra szétverésével, amiben én is éltem. Fel kellett volna áldoznunk mindent, a tágas, jól bútorozott lakásunkat, a szép könyvtárunkat, hisz szerinte „az egyenlőség követelményei nem tűrik a burzsoá életmódot”. Ez az, ami aggodalommal töltött el, s bár barátom felajánlotta, hogy a hadifogságban csatlakozzam az illegális kommunistákhoz, halogattam a döntést. Nem akartam megbántani őt, de valami bizonytalan, rossz érzésem volt a nézeteivel kapcsolatban. Más vágyam sem volt, mint hazajutni az én kispolgári környezetembe. Ideológiailag nem voltam elég érett a kommunizmusra, és hiába győzködött az orosz bajtárs, nem álltam kötélnek. Végül belátta, és letett a beszervezésemről.

Csaknem egy év telt el orosz fogságban, amikor Oroszországban kitört a forradalom. Az orosz hadsereg megbolydult, először már csak a passzív védekezésre rendezkedtek be a magyar csapatokkal szemben, majd már tisztjeik parancsait is vonakodva teljesítették. Néhányan átszöktek a mieinkhez. Azt suttogták mindenütt, közel van már a béke. Ennek nagyon örültem, épp ideje volt. Ha az orosz megköti a békét a monarchiával, minket is hazaengednek végre. Az ellátás még a fronton tapasztaltaknál is gyengébb volt, állandóan éhesek voltunk, ha Borisz nem látott volna el egy kis „mellékessel”, annyira legyengültem volna, hogy biztos elvitt volna valamilyen betegség, ahogy számos társammal is történt. 1917 telén a kemény orosz tél miatt is sokat szenvedtünk. A katonák a századparancsnoki

fedezék kályhájának kéményét ölelték át, hogy tagjaikat felmelegítsék. A betegség és a fagy minden nap tucatjával szedte áldozatait, és én elkecseregve szemléltem megfagyott bajtársaim csontvázait.

A tárgyalások azonban tavaszig elhúzódtak, a nyár folyamán pedig az olasz fronton nagyon kedvezőtlenül alakultak a harcok. Félttem attól, hogy ősszel behívnak a seregbe, a hátszágban azonban már nem működött olyan gördülékenyen az adminisztráció, mint korábban. Otthon is nélkülöztünk, meg kellett becsülnünk minden falat kenyéret.

Sikerült tiszteletemet tennem Imoláéknál is. A családot nagyon megviselte a háború, tönkrement az üzletük. Imolát kissé legyengült állapotban találtam, régi fénye megkopott, de még így is gyönyörűnek találtam. Elmondtam neki, hogyan gondoskodtam a vőlegényéről, hogy ne kerüljön az ellenség kezére, egy jeltelen tömegsírba.

– A Volodka melletti mezőn fekszik, Volhíniában. Fejfát is állítottam neki, még mindig ott van. Ha vége lesz enne az egésznek, felkereshetjük a sírját.

– Persze, - szipogta Imola – de mondd, mikor lesz vége, Péter? Már négy éve folyik az öldöklés, miközben a hátszágban minden szelet kenyérért meg kell küzdeni. Nincs tej, nincs vaj, nincs hús, vagy ha van, megfizethetetlen áron.

– Imola, én szívesen segítek, háborús veteránként vannak bizonyos előnyeim. Szerezhetek élelmet.

– Ugyan, tudom, hogy a ti családotok is nélkülözik – legyintett a szép lány. – Talán a háború végén jobb lesz. Mindenki azt várja már, hogy vége legyen ennek a szörnyűségnek.

– Van, aki azt állítja, ha vége lesz is, újrakezdődik, mert a nemzetek közötti vetélkedés nem állítható meg. Anglia, Franciaország, Németország és a Monarcia, mind vetélkednek a nagyobb hatalomért, a hegemoniáért. Amíg nem tűnnek el a nemzetek közötti ellentétek és nem kezdünk el mind, németek, franciák, oroszok, magyarok és a többiek közösen gondolkodni, addig nem lesz béke. Hisz mindannyian európaiak vagyunk, azonosak az európai gyökereink, azonos a kultúránk, Hellász és Róma, miért ne egyeztethetnénk az érdekeinket egy közös tanácsban? S akkor soha többé nem lenne háború!

– Péter, kitől halottad ezeket a felforgató nézeteket? A monarchiát megtámadták, védekeznünk kellett! Elfelejtetted, hogy a trónörökösrel szerbek végeztek? A franciák, angolok és oroszok soha nem egyeznek velünk, legszívesebben feldarabolnák Magyarországot is! Ha valamiben bízhatunk, az csak az erős hadseregünk, a magyar katona kitartása, bátorsága és harc... – itt a hangja kissé megrekedt, majd köhögésbe fulladt. Újabban mindig köhögni kezdett, mikor valami felizgatta.

– Ne izgasd fel magad, ked..., Imola – nyugtatgattam, és megfogtam a kezét – Nem akartam olyanokat mondani neked, amivel felzaklathatlak.

Az a fontos, hogy majd minden rendbe fog jönni. A béke már nem késhet soká, így vagy úgy, de el fog dőlni a háború. Voltam a fronton, tudom, hogy a katonák kimerültek, hajszoltak, alig lehet őket újabb rohamra vezényelni. A lövészárkok mellett elkezdtek barátkozni az ellenséggel, a kisember nem akar már a másik kisemberre löni. A front felbomlott, mindenütt forradalmi helyzet alakult ki. Hamarosan lezárják a háborút. Így vagy úgy.

– Bár igazad lenne – sóhajtott fel a lány. – Nem tudjuk már fenntartani magunk sem ebben az állandó válságban.

– Én mindig melletted fogok állni, Imola – suttogtam neki, még mindig a kezét fogva. A gyönyörű lány féltéken bólintott.

Az ősz folyamán még néhányszor meglátogattam őt, egyre fogyott és fogyott, amúgy is karcsú alakja még nyúlánkabbá vált. Feltámadt egy veszedelmes kór is, ami már a fővárosban vetette ránk halálos árnyékát. Anyám nem engedte, hogy idegen házakhoz járjak, otthon próbált megóvni a fertőzéstől. S csakugyan jobban tette mindenki, ha nem szállt omnibuszra és nem keveredett a tömeggel. Novemberben Németország térdre kényszerült, és a monarchia sem folytathatta tovább a harcot. Nem tudtuk, mi vár ránk. Az ellenség iszonyatos bosszúra készült. Karácsony előtt megkaptam Imola halálhírét. A spanyolnátha vitte el. Sohasem volt még ilyen szomorú karácsonyom. Az iskolatársaim, a barátaim mind odavesztek, de a legérzékenyebb veszteség Imola volt, akivel úgy érzem, egy igazi szerelem bontakozhatott volna ki. A háború véget ért, én életben maradtam, de nem maradt senkim, akit szerettem volna.

